

फिदिम नगरपालिका

फेदेन - पत्र

खण्ड: २

संख्या: २

मिति: २०७५/०९/०५

भाग-२

फिदिम नगरपालिका

१ नं. प्रदेश, नेपाल

कृषक समूह गठन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका -२०७५

मुल्य: रु २०

आज्ञाले,

घनश्याम उपाध्याय

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

कृषक समूह गठन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका -२०७५

कार्यपालिकाबाट प्रमाणिकरण भएको मिति: २०७५/०९/२८

फिदिम नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

कृषि विकास शाखा, फिदिम

१ नं. प्रदेश, नेपाल

बिषय सूचि

पृष्ठभूमि

परिच्छेद १: प्रारम्भिक

परिच्छेद २: कृषक समूह गठनका आधारहरू सदस्यहरूको छनौट र समूह बर्गिकरण

परिच्छेद ३: समूह गठन प्रकृया, कार्य समितिको संरचना र पदाधिकारीको जिम्म्वारी

परिच्छेद ४: समूह विधान

परिच्छेद ५: कृषक समूह दर्ता, पुर्नगठन तथा नविकरण

परिच्छेद ६: समूह स्रोत/हितकोष संकलन तथा परिचालन

परिच्छेद ७: समूहमा लेखा व्यवस्थापन

परिच्छेद ८: समूह संञ्चालन तथा परिचालन

परिच्छेद ९: समूहमा मदभेद व्यवस्थापन

परिच्छेद १०: कृषक समूहमा योजना र श्रोत साधनको विकास

परिच्छेद ११: सरोकारवाला निकायको भूमिका एवं उतरदायित्व

परिच्छेद १२: सुपरिवेक्षण, अनुगमन एवं मूल्याङ्गन

परिच्छेद १३: विविध

अनुसुचि १: कृषक समूहको विधान (नमुना)

अनुसुचि २: कृषक दर्ताको लागि निवेदन

अनुसुचि ३: कृषक समूह दर्ताको प्रमाण पत्र नमुना

अनुसुचि ४: सदस्यताको लागि आवेदन फारमको नमुना

अनुसुचि ५: ऋण माग फारमको नमुना

अनुसुचि ६: तमसुकको नमुना

अनुसुचि ७: समूह सदस्य विवरण फारम

अनुसुचि ८: मासिक हितकोष संकलन फारम

अनुसुचि ९: समूहको लगानी विवरण

अनुसुचि १०: समूहको ऋण असुली फारम

अनुसुचि ११: सम्पति (नगद तथा जिन्सी) खाता

अनुसुचि १२: सामान विक्री तथा आम्दानी खाता

अनुसुचि १३: सामान खरिद तथा खर्च खाता

अनुसुचि १४: दायिब्व खाता

अनुसुचि १५: कृषक समूहबाट सञ्चालन गरिने बार्षिक कार्यक्रमको लागि नमुना ढाँचा

कृषक समूह गठन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका-२०७५

पृष्ठभूमि

समग्र कृषि विकासमा संलग्न विभिन्न निकायहरू मार्फत कृषकहरूलाई समय सापेक्ष कृषि प्रसार सेवादेवा सरल, सहज, सुलभ, मितव्ययी उवम् ग्रहणयोग्य तबरले उपलब्ध गराउन कृषि उत्पादन प्रणालीमा एउटा सुसंगठित व्यवस्था र पद्धतिको आवश्यकता समय अनुरूप महसुस हुँदै आयो। यसै परिवेशमा कृषि प्रसार संग सम्बन्धित सबै प्रकारका सेवादेवालाई एकिकृत गर्दै एउटै छानोमुनि बाट प्रवाह गर्ने विभिन्न अभ्यासहरू समेत गरिएको देखिन्छ। तर प्रचुर भौगोलिक तथा जलवायु विविधता र न्युनतम पूर्वाधार विकास भएको नेपाल जस्तो देशको कृषि प्रसार सेवादेवालाई व्याक्तिगत भेटघाटको परिपाटी अनुसार प्रवाह गर्नु भन्दा बढी कृषकहरूको समेत सहभागिता हुन सक्ने तथ्य विभिन्न प्रकारका प्रसार पद्धतिको परीक्षणबाट पृष्ठपोषण भएको पाईन्छ। एकलैले सम्पन्न गर्न नसकेको काम सामुहिक रूपमा सम्पन्न गरी त्यसबाट आर्थिक तथा सामाजिक स्तरमा सुधार ल्याउन तथा धेरै भन्दा धेरै कृषकहरूलाई कार्यक्रममा समावेश गराई छिटो छरितो रूपमा प्रविधि विस्तार गर्न कृषक समूहको भुमिका अहम् रहन्छ। साथै कृषकहरूको माझ नेतृत्व विकास गरी स्थानिय स्रोत र साधनको समुचित प्रयोगद्वारा सो क्षेत्रको समग्र विकासमा कृषक समूहले टेवा पुर्याउने गरेको पाईएको छ। यिनै तथ्यहरूलाई मनन गर्दै मौजुदा रहेको न्युन संख्याका कृषि प्रसार कार्यकर्ता मार्फत अधिकांश कृषकहरू समक्ष कृषि प्रसार सेवादेवा प्रवाह गर्दै कृषिको समष्टिगत विकास गर्ने हेतुले तत्कालिन श्री ५ को सरकार, कृषि मन्त्रालय अन्तर्गत कृषि विकास विभागबाट समूह गठन तथा सञ्चालन कार्यविधि निर्देशिका -२०५० तयार गरी कृषि प्रसारमा समूह पद्धति प्रणाली सञ्चालन गरी हाल सम्म अवलम्बन गर्दै आएको छ। यस क्रममा सुरुका अवस्थामा कृषक समूहहरूका भुमिका प्रभावकारी भै सोही अनुरूप कृषि विकासमा समेत सकारात्मक नतिजाहरू हासिल हुँदै आए। समयको प्रवाह संगै कृषक समूह हरूको संख्या, तिनीहरूको स्वामित्वमा रहेको चल-अचल स्रोत साधन आदिमा अधिकतम वृद्धि हुनुका कारण तिनीहरूको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा चुनौती थपिँदै गएको देखिन्छ।

कृषक समूहहरूको समुचित प्रयोग गरी कृषिको समष्टिगत विकासमा सकारात्मक प्रभावको लागि तत्काल सम्बोधन गर्न समयसापेक्ष बैधानिक मार्गदर्शनको आवश्यकता महसुस गरिएको छ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१ निर्देशिकाको संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:-

- क) यो निर्देशिकाको नाम कृषक समूह गठन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका-२०७५ रहेको छ।
- ख) यो निर्देशिका सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत भएको मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ।
- ग) यो निर्देशिका सम्बन्धित निकाय अन्तर्गतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा लागु गर्न सकिने छ।
- घ) यो निर्देशिका सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन २०६४ को दफा ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि बनाएको छ।
- ङ) यो निर्देशिका स्थानीय तहले स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ को द ५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी लागु गर्न सक्नेछ।

२ परिभाषा:

विषय र प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा

- क) नगरपालिका भन्नाले संविधान बमोजिम स्थापना भएको नगरपालिका सम्झनुपर्छ।
- ख) कृषक भन्नाले कृषि उत्पादनमा प्रत्यक्ष संलग्न भएको व्यक्तिलाई जनाउँछ।
- ग) वडा भन्नाले नगरपालिकाको वडा सम्झनुपर्छ।
- घ) संविधान भन्नाले नेपालको संविधान सम्झनु पर्छ।
- ङ) स्थानिय तह भन्नाले नगरपालिका सम्झनु पर्छ र सो शब्दले जिल्ला सभालाई समेत जनाउँछ।
- च) कृषक समूह भन्नाले कृषि पेशामा संलग्न भई मिल्ललाजुल्दा समस्या आवश्यकता र चाहनाहरु भएका न्युनतम १५ वा सो भन्दा बढी व्यक्ति मिलि आफ्ना निश्चित साझा उद्देश्यहरु सामूहिक प्रयत्नद्वारा प्राप्त गर्न बनाईएको संगठनलाई समूह जनाउँदछ।
- छ) समूह विधान भन्नाले समूहको उद्देश्य प्राप्तिमा लागि क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न बनाईएको निति नियम तथा कानुनको दस्तावेज जसले समूह र सदस्यहरुलाई उद्देश्य प्राप्तिमा सहज गराउने दस्तावेजलाई जनाउँछ।
- ज) हितकोष भन्नाले कुनै पनि संघ संस्था कार्यालय, कार्यालय योजना, परियोजना सञ्चालन गर्न नगद जिन्सी तथा भौतिक सरसामान नगद मौज्जात ऋण लगानी, लगानीको रूपमा रहेको समूहको नगद पुँजीलाई हितकोष जनाउँदछ।
- झ) हितकोष परिचालन भन्नाले संकलित हितकोषलाई उत्पादनमुलक कार्यमा लगानी गर्नु भन्ने बुझिन्छ।

- ज) समूह सशक्तिकरण भन्नाले कृषक समूहलाई उद्देश्य अनुरूप अघि बढ्न प्रयासरत रहने वा सशक्त अवस्थामा रहेका समूहलाई केहि सहयोग गरि सशक्त बनाउने कार्यलाई समूह सशक्तिकरण भनिन्छ।
- ट) कार्य समिति भन्नाले निर्देशिका अनुसार निर्वाचन अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, सह-सचिव, कोषाध्यक्ष तथा सदस्य पदाधिकारीहरूलाई जनाउने छ।
- ठ) साधारण सभा भन्नाले यस निर्देशिका बमोजिम गठित सभालाई जनाउने छ।
- ड) कृषि भन्नाले बाली, बागवानी, पशुपंक्षि, मत्स्य आदि कृषिका सबै उप-क्षेत्रसँग सम्बद्ध उत्पादन, उद्योग एवं व्यवसायहरू समेत जनाउँछ।
- ढ) लेखा भन्नाले प्रचलित कानून, ऐन नियम, नीति, कार्यक्रम तथा निर्णय आदेश तथा मापदण्ड समेतलाई आधार मानी कारोबारको यथार्थ विवरण देखिने गरी राखिने अभिलेख तथा खाता भन्ने बुझिन्छ। लेखापरिक्षण ऐन, २०४८ अनुसार कारोबार भएको व्यहोरा देखिने गरी प्रचलित कानून बमोजिम राखिने अभिलेख, खाता, किताब आदि र सो कारोबारलाई प्रमाणित गर्ने अन्य कागजात समेतलाई जनाउँदछ।

३. उद्देश्य: कृषक समूह गठन तथा संञ्चालनमा सघाउ पर्याउनका लागि यस निर्देशिकाको तपसिल बमोजिमका उद्देश्यहरू हुनेछन्।

- क) प्रत्यक्ष रूपमा उत्पादनमा संलग्न कृषकहरू आवद्ध समूहहरूको समन्वय, व्यवस्थापन र नियमन गर्नको लागि सहयोग पुर्याउने।
- ख) कृषि प्रसार व्यवस्थापन, संञ्चालन र नियमन सम्बन्धि कार्यमा सहयोग पुर्याउने।
- ग) कृषक समूहहरूको गठन र संञ्चालनका लागि आवश्यक मापदण्ड र प्रक्रियाको मार्गदर्शन गर्ने।
- घ) हितकोष व्यवस्थापन तथा परिचालन गर्न स्पष्ट निर्देशन दिने।
- ङ) कृषक समूह गठन तथा परिचालन कार्यमा संलग्न निकाय र व्यक्तिको भुमिका र जिम्मेवारी तोक्ने।
- च) कृषक समूह व्यवस्थापन, सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मुल्याङ्कन प्रणालीलाई विकास गर्ने।

४. निर्देशिकाको प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था: यस निर्देशिकाको प्रयोग देहायका अवस्थामा हुनेछ।

- क) कृषि क्षेत्रमा संलग्न निकायहरूको काम कारवाहीलाई प्रक्रियागत रूपमा प्रभावकारी एवं समन्वयात्मक तवरले गरि सुशासन लागु गर्नुपर्ने अवस्थामा।
- ख) सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूबाट कृषि सम्बन्धी कार्यक्रम गर्नको लागि समूह गठन तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्थामा।

- ग) समूहको योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने अवस्थामा ।
- घ) समूह हितकोष संकलन तथा परिचालन गर्नुपर्ने अवस्थामा ।
- ङ) समूहमा भदभेद व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्थामा ।
- च) समूहमा लेखा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्थामा ।
- छ) विभिन्न सरोकारवाला पक्षहरूको भुमिका र जिम्मेवारी तोक्नुपर्ने अवस्थामा ।

परिच्छेद २

कृषक समूह गठनका आधारहरू, सदस्यहरूको छनौट र समूह वर्गीकरण

५. समूह गठनका आधारहरू: स्थानिय विकासको आर्थिक शाखा/कृषि शाखा/कृषि हेर्ने शाखा ईकाईले समूह गठन गर्दा देहायका बुदाँमा ध्यान दिनु जरुरी देखिन्छ ।

क) कृषकहरूको आवश्यकता र स्थान विशेषको कृषि उत्पादनको सम्भाव्यता ।

ख) सेवा पुर्याउनु पर्ने घरघुरी संख्या र कृषक संख्या ।

ग) कृषकहरूको आर्थिक, सामाजिक, स्थिति र श्रोत साधनको अवस्था ।

घ) कृषक समूहमा विभिन्न वर्गका कृषकहरूको प्रतिनिधित्वको सुनिश्चितता समावेशिकरण) (

ङ) समूहमा आवद्ध गराउन वास्तविक कृषकहरूको सुनिश्चितता र छनौट ।

६. कृषक समूह गठनका लागि सदस्यहरूको छनौट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने बुँदाहरू:

समूह गठनको प्रारम्भिक अवस्थामा वास्तविक कृषकहरूको छनौटमा त्रुटि भएमा समूह अघि बढ्न नसक्ने भएको हुनाले सदस्यहरू चयन गर्दा देहायका कुराहरूमा ध्यान पुर्याउनु जरुरी देखिन्छ ।

क) साझा उद्देश्य लिएका ।

ख) सम्मान, सामाजिक एवं आर्थिक स्तर भएका ।

ग) सकभर साक्षर एवं शिक्षित कृषकहरू भएका र शैक्षिक स्तरमा समानता भएका ।

घ) समूहगत कार्यमा समय दिन सक्ने ।

ङ) उत्पादन समूहको हकमा सकेसम्म संगसंगै खेत भएका ।

च) एउटै समूदायमा बसोबास गर्ने ।

छ) एकाघरको एक जना भन्दा बढि सदस्य एउटै समूहमा सदस्यता लिन सक्ने छैनन् ।

ज) कुनै एक समूहमा आवद्ध भई सकेको सदस्य अर्को त्यस्तै प्रकृतिको समूहमा आवद्ध हुन सक्ने छैन ।

झ) कृषि पेशालाई मुख्य पेशाको रूपमा अंगालेको हुनुपर्ने।

७. समूहको वर्गिकरण: समूहका सदस्यहरूको लैङ्गिक सहभागिता समूहले निश्चित गरेको क्षेत्रगत आधार साथै मूल्य श्रृंखलाको आधारमा कृषक समूहलाई विभिन्न समूहहरूमा वर्गिकरण गर्न सकिन्छ।

क) लैङ्गिक सहभागिताको आधारमा

१. महिला कृषक समूह
२. पुरुष कृषक समूह
३. मिश्रित कृषक समूह

ख) क्षेत्रगत आधारमा

१. बाली समूह
२. वागवानी समूह
३. बीज वृद्धि समूह
४. माहुरी पालन समूह
५. रेशम खेती समूह
६. कृषि बजार व्यवस्थापन समूह
७. आई.पि.एम.कृषक समूह ईत्यादि।

ग) मूल्य श्रृंखलाको आधारमा

१. कृषि सामग्री उत्पादन समूह (विउ उत्पादक, प्राङ्गारिक मल उत्पादक आदि)
२. उत्पादन समूह
३. प्रशोधन समूह
४. बजारीकरण समूह ईत्यादि

परिच्छेद ३

समूह गठन प्रकृया, कार्य समितिको संरचना र पदाधिकारीको जिम्मेवारी

८. समूह गठन प्रकृया

क) प्रारम्भिक कृषक भेला

१. ईच्छुक कृषकहरूको भेला तथा अभिमुखिकरण कार्यक्रम आयोजना गर्ने।
२. सरोकारवाला निकायहरूलाई आमन्त्रण गर्न सकिने।
३. कृषक भेलामा छलफलको एजेण्डा, मिति, समय तथा स्थान तय गर्ने।

४. कृषक भेला संञ्चालनका लागि कृषकहरु मध्ये एक जनाले जिम्मेवारी लिई नेतृत्व गर्ने।
५. कृषक भेलाको उद्देश्य र आवश्यकता (समूह गठनको उद्देश्य र आवश्यकता) बारे जानकारी पार्ने।

ख) छलफल संञ्चालन

१. कृषक भेलाको उद्देश्य र आवश्यकता (समूह गठनको उद्देश्य र आवश्यकता) विस्तृत रूपमा प्रष्ट पार्ने।
२. कृषक भेलाका एजेण्डाहरुमा क्रमशः छलफल गर्दै बुँदा टिपोट गरी निर्णय पुस्तिका तयार गर्ने।
३. समूह सदस्य बन्न ईच्छुक व्यक्तिहरु छनौट गरी नामावली तयार गर्ने।
४. उक्त भेलाले तदर्थ समिति गठन र कार्य विभाजन गर्ने।

ग) तदर्थ समितिको बैठक संञ्चालन

१. बैठकको विषय बस्तुहरु तय गरी तदर्थ समितिका सदस्यहरुलाई जानकारी दिने।
२. सम्बन्धित निकायहरुलाई निमन्त्रणा गर्ने।
३. आवश्यक कागजात तयारी गर्ने।
४. समूहको विद्यानको खाका तयार गर्ने।
५. समूह हितकोष सम्बन्धि निर्णय गर्ने।
६. समूहको उद्देश्य र कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने।
७. सम्बन्धित निकायमा विधान दर्ता गराउन जिम्मेवारी दिने।
८. तदर्थ समिति गठन भएको एक महिना भित्र प्रारम्भिक साधारण सभाको आयोजना गर्ने

घ) प्रारम्भिक साधारण सभाको संञ्चालन र जिम्मेवारी

१. ७ सदस्यीय कार्य समितिको गठन गर्ने।
२. समूहको वार्षिक कार्य योजना तथा कार्यक्रम तयार गरी अनुमोदन गर्ने।
३. विद्यान मस्यौदा माथि छलफल एवं स्विकृत गर्ने।
४. बैङ्क खाता संञ्चालन सम्बन्धि निर्णय गर्ने।
५. आवश्यकता अनुसार निर्णय गर्ने।
९. कार्य समितिको संरचना: कृषक समूहको कार्य समितिमा रहने गरी समावेशी सिद्धान्तको आधारमा देहाय बमोजिमको संरचना रहने छ।

१. अध्यक्ष -१

२. उपाध्यक्ष-१

३. सचिव-१

४. कोषाध्यक्ष-१

५. सदस्य-३

मिश्रित कृषक समूहको हकमा कार्य समितिको पदाधिकारी अन्तर्गत अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष मध्ये कम्तीमा १ पदमा महिला अनिवार्य हुनुपर्ने छ। यस बाहेक समूहले निश्चित ब्याक्तिहरुलाई संयोजक तोकेर ऋण उपसमिति, आर्थिक उपसमिति, प्राविधिक उपसमिति, प्रचारप्रसार उपसमिति तथा बजार व्यवस्थापन उपसमिति जस्ता उपसमिति गठन गरी जिम्मेवारी प्रदान गर्न सक्नेछ। ऋण उपसमिति कोषाध्यक्षको संयोजकत्वमा गठन गर्नुपर्नेछ। मिश्रित समूहको हकमा कार्य समितिमा कम्तीमा ३५% महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गराउनु पर्नेछ। समूह गठन एवं हितकोष परिचालनको सन्दर्भमा प्रजातान्त्रिक पद्धती अवलम्बन गर्नेपर्नेछ।

१०. पदाधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार: कृषक समूहको काम, कर्तव्य र अधिकार विधानको दफा ५ मा तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद ४

समूह विधान

११. समूह विधान: समूह विधान कुनै संघ संस्थाको उद्देश्य प्राप्तिको लागि क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न बनाईएको निति, नियम तथा कानूनको दस्तावेजको समूह र सदस्यहरुलाई उद्देश्य प्राप्तिमा सहज गराउने खालको हुनुपर्नेछ।

क) कृषक समूह विधानमा हुनुपर्ने प्रमुख गुणहरु

१. नेपालको संविधान र कानून संग नबाझिने।

२. नेपालको कृषि नितिसंग मेल खाने।

३. सफा, स्पष्ट एक आपसमा नबाझिने, सरल भाषा प्रयोग भएको।

४. प्रजातान्त्रिक ढंगले चुनावी प्रकृयाद्वारा पदाधिकारीहरुको निर्वाचन हुने प्रावधान राखिएको।

५. विधान संसोधनको प्रावधान भएको।

६. महिला सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिएको।

७. कार्यकारीणी समिति, साधारण सभा तथा साधारण सदस्यहरु विच शक्ति सन्तुलन भएको।

ख) विधान बनाउने तरिका

१. उपसमितिले मस्यौदा तयार गर्ने।

२. नमुना विधानको प्रयोग गरेर प्रत्येक दफा उपदफामा छलफल गरी आफ्नो संस्थाको उद्देश्य अनुसार मस्यौदा विधान तयार गर्ने।
  ३. मस्यौदा विधानलाई साधारण सभामा छलफल गरी पारित गर्ने।
  ४. पारित विधानलाई सम्बन्धित संस्थामा दर्ता गराउन पहल गर्ने।
- ग) विधान संशोधन: विधान संशोधनको लागि अपनाउनु पर्ने केहि चरणहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ।
१. विधान संशोधन उपसमिति गठन गर्ने।
  २. संशोधित विधानलाई कार्य समितिमा प्रस्तुत गरी पारित गर्ने।
  ३. साधारण सभाको कम्तिमा निश्चित (विधानमा तोकिए बमोजिम) बहुमतद्वारा पारित गर्ने।
  ४. संशोधित विधानलाई पहिले दर्ता गरिएको कार्यालयमा पेश गर्ने।
  ५. सम्बन्धित कार्यालयले संशोधित विधानलाई स्वीकृत गरेपछि मात्र विधान संशोधन भएको मानिनेछ।

परिच्छेद ५

कृषक समूह दर्ता, पुर्नगठन तथा नविकरण

१२. कृषक समूह दर्ता गर्ने: स्थानिय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/शाखामा कृषक समूह दर्ता गरिनेछ। यसको लागि कृषक समूहले समूह विवरण फारम सहितको निवेदन (अनुसूचि-७) तथा समूह विधान (अनुसूचि-१) सहितको निवेदन सो ईकाई/शाखामा पेश गर्नुपर्नेछ। यसका लागि सम्बन्धित ईकाई/शाखाले कृषक समूह दर्ताको लागि रु.१००।- राजश्व शुल्क लिई दर्ता गर्नुपर्नेछ। साथै सो समूहलाई सम्बन्धित ईकाई/शाखाले कृषक समूह दर्ता प्रमाण-पत्र (अनुसूचि-३) दिनु पर्नेछ। यसरी दर्ता गरिएको कृषक समूहको अवधि २ वर्ष रहनेछ।

१३. कृषक समूह पुर्नगठन गर्ने: विधानमा उल्लेख भए बमोजिम कृषक समूहले आफ्नो आवश्यकताको आधारमा समूह पुर्नगठन गर्न सक्नेछ। साथै कृषक समूहको साधारण सभा वर्षको एक पटक भाद्र मसान्त सम्ममा गर्नुपर्ने हुन्छ। कृषक समूहले आफ्नो समूहको साधारण सभा/पुर्नगठन गरी सम्बन्धित ईकाई/शाखालाई जानकारी दिनु पर्नेछ।

१४. कृषक समूह नविकरण गर्ने: कृषक समूहले आफ्नो कृषक समूह दर्ता प्रमाण पत्रको २ वर्ष अवधि पुरा भैसकेपछि नविकरण गर्नुपर्नेछ। यसको लागि कृषक समूहले प्राप्त गरेको कृषक समूह दर्ता प्रमाण पत्र सहितको निवेदन सम्बन्धित ईकाई/शाखामा म्याद सकिएको ३५ दिन भित्र पेश गर्नुपर्ने छ र सो

को लागि रु ५०१- राजश्व शुल्क लिई नविकरण गर्नुपर्नेछ। म्याद सकिएको ३६ औं दिन देखि एक वर्ष सम्म रु १००१- राजश्व शुल्क लिई नविकरण गर्न सकिनेछ। एक वर्ष सम्म पनि नविकरण नगरेको खण्डमा प्रति वर्ष रु.१००१- को दरले नविकरण शुल्क थप हुँदै जानेछ।

परिच्छेद ६

समूह श्रोत/हितकोष संकलन तथा परिचालन

१५. श्रोत/हितकोष परिचालन: समूहमा संकलन भएको रकम नजिकको बैकमा खाता खोली जम्मा गर्नुपर्दछ र समूह अध्यक्ष वा सचिव र कोषाध्यक्षको संयुक्त दस्तखतबाट सो खाताको सञ्चालन गर्नुपर्नेछ। समूहले गरेको कुल लगानी मध्ये कम्तीमा ५०% लगानी कृषि क्षेत्रमा गर्नुपर्ने छ। ऋण प्रवाह गर्दा लाग्ने ब्याजदर साधारण सभाले निर्धारण गर्नेछ। कुनै कृषक समूहले उक्त समूहको सदस्य नरहेको व्यक्तिलाई लगानि गर्न पाउने छैन।

परिच्छेद ७

समूहमा लेखा व्यवस्थापन

१६. समूहमा लेखा व्यवस्थापन: समूह सञ्चालनको निमित्त आर्थिक तथा व्यवसायिक कारोबारमा निम्नानुसारका मुख्य ४ वटा खाता राखेर सरल तरिकाले लेखा व्यवस्थापन गर्न सकिने छ। क) सम्पति (नगद तथा जिन्सी) खाता ख) सामान बिक्री तथा आम्दानी खाता ग) सामान खरिद तथा खर्च खाता र घ) दायित्व खाता

क) सम्पति (नगद तथा जिन्सी) खाता : यस खातामा कृषक समूहहरूको स्वामित्वमा रहेको धनमाल, जायजेथा, सम्पति लगायत लगानी रकम, अरुबाट पाउनुपर्ने रकम आदि समावेश गरिएको हुन्छ। यसमा खास गरी समूहको नाममा रहेको नगद तथा बैङ्क मौज्जात, लगानी, ऋण, दिएको रकम, अरुबाट पाउनु पर्ने हिसाबहरू समावेश गरिएको हुन्छ। यसमा समूहको सम्पति बृद्धि हुदाँ डेबिट र घटदा क्रेडिट हुन्छ।

ख) सामान बिक्री तथा आम्दानी खाता: यस खातामा कृषक समूहहरूको सरसामान र सेवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम लगायत लगानी तथा ऋणबाट प्राप्त ब्याज आम्दानी, व्यापारी छुट सुविधा, संघ संस्थाबाट प्राप्त अनुदान, सदस्यता र प्रवेश शुल्क, स्थिर सम्पति भाडामा दिए वापत प्राप्त रकम, हर्जना वापत प्राप्त रकम आदि आम्दानी समावेश गरिएको हुन्छ। यस खाताको अन्त्यमा देखाईने कुल मौज्जात समान्यतया डेबिट हुन्छ।

ग) सामान खरिद तथा खर्च खाता : यस खातामा कृषक समूहहरूले खरिद गर्ने सरसामान र सो को ढुवानीमा लाग्ने ज्याला तथा खर्च लगायत कार्यालय सञ्चालन खर्चहरू तलव भत्ता, मर्मत, घरभाडा, धारापानी, बिजुली, ब्याज खर्च, हास कट्टी रकम, बैठक भत्ता, विविध आदि खर्चहरू समावेश गरिएको हुन्छ। यस खाताको अन्त्यमा देखाईने कुल मौज्जात सामान्यतया क्रेडिट हुन्छ।

घ) दायित्व खाता: कृषक समूहहरूले अरुलाई बुझाउनु पर्ने सबै प्रकारको हिसाब रकम यस खातामा चढाउनु पर्दछ। यसमा सदस्यहरूको शेयर पुँजी, बचत रकम, डिपोजिट रकम, धरौटी रकम, ऋण रकम, कसैलाई भुक्तानी दिनु पर्ने हिसाब लगायतका अन्य दायित्वहरू समावेश गरिएको हुन्छ। यस खातामा खर्च डेबिट हुन्छ भने आम्दानी क्रेडिट हुन्छ। यसमा खर्च डेबिट, आम्दानी क्रेडिट र शेष मौज्जात गरी ३ वटा महलहरू रहेका हुन्छन्।

सम्पति (नगद तथा जिन्सी खाता), खर्च खाता र दायित्व खाता क्रमश अनुसुची ११, १२, १३ र १४ अनुसार बनाउन सकिनेछ। आवश्यकता अनुसार अन्य सहायक खाताहरू पनि प्रयोग गर्न सकिने छ।

परिच्छेद ८

समूह सञ्चालन/ परिचालन

१७. समूह सञ्चालन/परिचालन

क) समूहको समस्या एवं आवश्यकताको पहिचान तथा प्राथमिकता: समूहका कतिपय समस्याहरू हुन सक्छन् र ती सबै कृषि संग सम्बन्धित नहुन पनि सक्छन्। कृषि संगै सम्बन्धित कतिपय समस्याहरू जसको समाधान आर्थिक विकास शाखा/ कृषि शाखा/ कृषि क्षेत्र हेर्ने शाखा/ ईकाईको परिधि एवं क्षमता भन्दा बाहिर हुन सक्छन् त्यस किसिमका समस्याहरू उपलब्ध स्रोत साधन, समूह सदस्यहरूको क्षमता एवं प्रविधिहरूको आधारमा तिनीहरूको प्राथमिकता तोकि सरल एवं कम खर्चिलो समाधान पहिले नै खोज्नु पर्नेछ।

ख) समूह सञ्चालनको लागि नियमहरूको विकास: आफ्नो उद्देश्यहरू पुरा गर्न हरेक समूहले आफ्नो नियमहरू बनाउनु पर्नेछ। अन्य नियमहरूको साथै आफ्ना पदाधिकारीहरूको चयन विधि र तिनको कार्य अवधि तिनमा समावेश भएको हुनु पर्नेछ।

ग) आयमुलक क्रियाकलापहरू: सबै समूह सदस्यहरूले, व्याक्तिगत एवं समूहगत रूपमा समेत उनीहरू सित उपलब्ध स्रोत र साधन अनुसार आफ्नो ईच्छा अनुकूल एउटा वा त्यो भन्दा बढी आयमुलक क्रियाकलापको थालनी गर्नुपर्नेछ।

घ) पुरस्कारको व्यवस्था: प्रत्येक वर्ष सहमतिका आधारमा छानिएको सबैभन्दा राम्रो काम गर्ने एक सदस्यलाई समावेशीको आधारमा आफ्नै श्रोत/हितकोषबाट पुरस्कार दिने व्यवस्था मिलाउन सकिनेछ।

ड) अबिलम्ब सेवा तथा सहयोग पुर्याउने: विभिन्न निकायहरूबाट सेवा तथा सहयोग माग गरेमा अबिलम्ब सहयोग गर्ने र यसरी प्रदान गरिने सेवाहरू कृषक समूहको माध्यमबाट पुर्याउदा एक अर्कोसित नबाझिने हुनु पर्नेछ।

च) समूह सदस्यहरूको सिप तथा क्षमता विकास: तालिम मार्फत समूह सदस्यहरूको आत्म विश्वास बढाउनुको साथै उनीहरूमा सिप तथा क्षमता विकास र ईच्छाको अधिवृद्धि गर्ने भएकोले प्रभावकारी, कुशल एवं दिगो रूपमा समूहलाई गतिशिल बनाई समूहको उद्देश्य हासिल गर्न समूह सदस्य र पदाधिकारीहरूलाई सम्बन्धित निकायहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी समय सापेक्ष र व्यवहारिक तालिमको लागि पहल गर्नु पर्नेछ। यदि सहकार्य गर्न नसकेमा कृषक समूहले स्वयं आफै व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ।

छ) सुपरिवेक्षण, अनुगमन, मुल्याङ्कन: प्रत्येक वर्ष समूहले सञ्चालन गरेको विभिन्न क्रियाकलापहरूको अनुगमन, सुपरिवेक्षण र मुल्याङ्कन गर्न एक ३ सदस्यीय उप समिति बनाउन सकिनेछ।

परिच्छेद ९

समूहमा मदभेद व्यवस्थापन

१८. मदभेद व्यवस्थापन प्रक्रिया: समूह परिचालनको सम्बन्धमा उब्जिएका हरेक मदभेदहरूको निरूपण सम्बन्धित वडा स्तर/ सेवा केन्द्रमा रहने कृषि प्राविधिकले गर्ने छ। यसरी वडा स्तर/सेवा केन्द्रमा गरिएको निरूपणसंग असहमत हुने पक्षले सम्बन्धित स्थानिय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने शाखा/ईकाईमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ। उक्त शाखा/ईकाईले गरेको निरूपणसंग असहमत हुने पक्षले सम्बन्धित स्थानिय तहको उप-मेयर/उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा तपशिल बमोजिम गठित ३ सदस्यीय मदभेद व्यवस्थापन समिति समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

क) जन प्रतिनिधिको तर्फबाट उप-मेयर/उपाध्यक्ष संयोजक १ जना

ख) कृषक प्रतिनिधिको तर्फबाट राष्ट्रिय कृषक समूह महासंघ प्रतिनिधि सदस्य १ जना

ग) सम्बन्धित निकाय तर्फ बाट सदस्य आर्थिक विकास शाखा प्रमुख/प्राविधिक प्रतिनिधि १ जना
मदभेद निरूपणका सम्बन्धमा उक्त समितिको व्याख्या नै अन्तिम हुनेछ।

परिच्छेद १०

कृषक समूहमा योजना तर्जुमा र श्रोत साधनको विकास

१९. योजना तर्जुमा प्रकृया: कृषक समूहले कृषि कार्यक्रमको योजना तर्जुमा प्रकृत्यालाई देहायका आधारमा आयोजना निर्माण गरी योजना तर्जुमा गर्नुपर्नेछ।

क) आयोजनाको नाम

ख) पृष्ठभूमी: आयोजनाको आधारभुत तथ्याङ्ग, सम्भावना, अवसर र चुनौती

ग) आयोजनाको उद्देश्य

घ) आयोजनाको प्रतिफल

ङ) आयोजना सञ्चालन गरिने क्षेत्र

च) आयोजनाको अवधि

छ) आयोजनाको कृयाकलापहरू

ज) लाभान्वित परिवार संख्या: प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष, न्युन आय वर्ग, महिला, दलित, जनजाती आदि

झ) आवश्यक कारक तत्वहरू

ञ) आर्थिक सारांश

ट) आयोजनाको किसिम: समूहको आफ्नै लगानी, साझेदारीमा सञ्चलित

ठ) आयोजना कार्यान्वयन व्यवस्थापन, अनुगमन, मुल्याङ्कन प्रकृया

ड) आयोजनाको दीगोपनाको लागि गरिने कार्यविवरण

ढ) आयोजनाबाट हुने वातावरणीय प्रभाव

वार्षिक कार्य योजनाको नमुना ढाँचा अनुसूची-१५ मा उल्लेख गरिएको छ।

२०. स्थानिय श्रोत, साधनको विकास र सञ्चालन: समूहको वाह्य निर्भरता साथै उत्पादनको प्रति ईकाई खर्च पनि घटाउनका लागि समूहले स्थानिय स्रोत, साधनको विकास र सञ्चालनमा उचित ध्यान दिनु पर्नेछ।

परिच्छेद ११

सरोकारवाला निकायको भुमिका एवं उत्तरदायिब्व

२१. स्थानिय तह अन्तर्गतको आर्थिक विकास शाखा/ कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र ईकाई/ शाखा

१. समूहको कार्यक्रम तथा बजेटको आवश्यकताको आधारमा स्थानिय तहको कार्यक्रम र बजेट बनाउनु पर्नेछ। समूहको कार्यक्रम तथा बजेट कृषि प्राविधिक/ अधिकृतले सिधै वा सम्बन्धित वडा कार्यालय मार्फत सम्बन्धित स्थानिय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/ कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/ शाखामा पठाउनु पर्नेछ।

२. आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/शाखाले आफ्नो तथा वडा कार्यालय मातहत कार्य गर्ने सबै प्राविधिक कर्मचारीहरूको सम्पूर्ण कार्यको अद्यावधिक रेकर्ड राख्नुपर्नेछ। यो सूचिले कृषक समूहहरूलाई सघाउने सम्भावित सबै र कुनै खास समयमा वास्तविक रूपमा उपलब्ध हुने कर्मचारीहरूको पहिचान गराउँछ।

३. कृषक समूहको हालको संख्या, तिनको विकासको विभिन्न तह (गठन हुन लागेको, सञ्चालित हुन लागेको तथा परिपक्व हुने लागेको) को आँकडा कृषक समूह वडा कार्यालयको रकर्डबाट परिमार्जन गर्नु पर्नेछ।

४. आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/शाखाले विषय विशेषज्ञ सहितको टोली गठन गरी समूह बैठकमा भाग लिने, समूह सदस्यहरूको तालिम सञ्चालन गरेको कार्यक्रमहरूको सुपरिवेक्षण एवं अनुगमन गर्ने कामको कार्यतालिका बनाउनु पर्दछ र सोही अनुसार परिचालन गर्ने गर्नुपर्नेछ।

५. समूहका सदस्यहरूलाई समस्या पहिचान गर्न र तिनको समाधान गर्न सहयोग पुर्याउने तथा फिल्डमा कार्यरत कृषि प्रसार कार्यकर्ताहरूलाई समेत तालिम दिनुपर्नेछ।

६. उत्पादन खर्च घटाउन र जग्गाको उत्पादकत्व बढाउनका लागि स्थानिय एवं वाह्य स्रोतहरूको कुशलता पूर्वक उपयोग गर्ने ज्ञान, सिप, एवं तरिकाहरू फिल्डमा काम गर्ने कृषि प्रसार कार्यकर्ताले सिकाउनु पर्नेछ।

७. हालको अनुभवले एउटा समूह परिपक्व र आत्मनिर्भर हुनु अगावै सघाउने मानिसहरूको सेवा माग अति बढेर जान सक्ने संकेत दिन्छ। तसर्थ कृषि शाखाले विद्यमान समूहहरूको बदलिँदो माग नबढोस् भन्ने हेक्का राख्नुपर्नेछ। अन्यथा यस्तो स्थिति उत्पन्न हुन सक्छ कि भविष्यमा सेवाको लागि हुने माग, कतिपय नयाँ समूहहरूको माग कतिपय नयाँ समूहहरूको गठनको कारणले पुरा गर्न नसकियोस्।

२२. वडा कार्यालय/ सेवा केन्द्र

१. वडा कार्यालय/सेवा केन्द्रका प्रमुख/ कृषि क्षेत्र हेर्ने प्राविधिकले समूहको गठन, सञ्चालन र अन्तत परिपक्व हुनुमा प्राविधिक सहयोग गर्नु पर्नेछ।

२. वार्षिक कार्य तालिकामा आफ्नो कार्यक्षेत्रका कृषक समूहहरूको बैठकमा भाग लिने, कृषक समूहको निरीक्षण गर्ने तालिका पनि समावेश गरि कार्यालयमा राख्नुपर्दछ र सोही अनुसार कार्य गर्नुपर्नेछ।
३. आफ्नो कार्य क्षेत्रको विद्यमान कृषि अवस्थाको आधारभुत आँकडाहरू संकलन गर्नु पर्नेछ।
४. कृषक समूहहरूलाई उनीहरूको समस्या पहिचान गर्न, आफ्नो क्षमता, चाहना र स्रोत अनुसार तिनको समाधान गर्न सघाउँदा पथप्रदर्शक, तालिमकर्ता, गति प्रदान गर्ने, समन्वय कर्ता तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको रूपमा काम गर्नु पर्नेछ।
५. समूहको कृषाकलाप र प्रगति अद्यावधिक अधिलेख एउटा फारममा उल्लेख गरी राख्नुपर्नेछ।
६. वडा कार्यालय/सेवा केन्द्र प्रमुख गाउँ/नगर कार्यपालिकाको कार्यालय संग सम्पर्क राख्न उत्तरदायी राख्न उत्तरदायी हुनु पर्नेछ।
७. वडा कार्यालय/ सेवा केन्द्र प्रमुखले सम्भव भए स्रोत नमुना एवं समूहको कृषाकलापको अनुभवहरूको एउटा पुस्तिका बनाउनु पर्नेछ। सबै वडा कार्यालयका पदाधिकारीहरूले यसमा सहायता गर्नु पर्नेछ। यी अभिलेख वा साधनहरूको संकलन एवं नविकरण भैरहुनु पर्नेछ।
८. कृषि प्रसार कार्यकर्ताहरूले समूह बैठकलाई सघाउन आफ्नो साप्ताहिक वा पाक्षिक वा मासिक कार्य तालिका तयार गर्नु पर्नेछ र वडा कार्यालयमा तथा आफ्नै प्रयोगको लागि राख्नु पर्नेछ र हरेक बैठकमा भाग लिनु पर्नेछ।
९. वडा कार्यालय/सेवा केन्द्रमा रहने प्राविधिकले समूहमा कृषकहरूको समस्या पहिचान, प्राथमिकिकरण एवं समस्या समाधानका लागि तरिका अपनाउन सहयोग गर्नुपर्नेछ।
१०. गतिशिल समूहहरूलाई आफ्नो मौसमी एवं वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन तालिका बनाउन उनीहरूले सहयोग गर्नु पर्नेछ। उनीहरूले समूहहरूलाई चाहिने कृषि समायोत्रीहरू, ऋण र प्राविधिक सेवा तथा सहयोगको सुचि तयार पार्न मद्दत गर्नु पर्नेछ।
११. कृषक समूह विवरण अनुसुचि ७ अद्यावधिक गर्दै जानु पर्नेछ।
१२. समूहको निर्णय एवं कार्यहरू संकलन गर्न प्रतिवेदन फारमहरू फारम नं. ३ र फारम नं. ४ भर्नु पर्दछ।

परिच्छेद १२

सुपरिवेक्षण, अनुगमन एवं मुल्याङ्कन

२३. सुपरिवेक्षण, अनुगमन एवं मुल्याङ्कन: संघिय कृषि भुमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय, कृषि विभाग र ती मागहतका निकायहरू तथा प्रादेशिक कृषि मन्त्रालय, कृषि विभाग र ती मातहतका निकायहरूले कृषक समूहको सुपरिवेक्षण, अनुगमन एवं मुल्यांकन जुनसुकै समयमा गर्नेछ। आवश्यक

तथ्याङ्कहरू मुख्यतया प्रतिवेदन फारममा समावेश कृषक समूहहरूले प्रयोग गर्ने मासिक र वार्षिक प्रतिवेदन फारमहरू र समूह स्तरमा विश्लेषण वडा कार्यालय/सेवा केन्द्र स्तरमा प्रतिवेदन तयार गरी अन्तिम रूपमा सम्बन्धित स्थानिय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/ कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/शाखाको प्रमुखलाई दिनु पर्नेछ।

परिच्छेद १३

विविध

२४. सम्बन्ध र समन्वय: कृषि विकासका कार्यक्रमहरूमा सरोकारवाला विभिन्न सरकारी एवं गैर सरकारी एवं गैर सरकारी निकायहरू बिच आपसी सम्बन्ध र समन्वय हुनु अति आवश्यक छ। तिनको स्थापना औपचारिक एवं अनौपचारिक, व्यक्तिगत तथा आधिकारिक रूपमा हुन सक्दछ। जुनसुकै अवस्थामा पनि कृषि प्रसारका पदाधिकारीहरूले सबै स्तरमा (फिल्ड देखि केन्द्रसम्म) अन्य सम्बन्धित निकायहरूलाई कृषि विकासका विभिन्न चरणहरूमा गतिशिल एवं सकारात्मक सहयोग पुऱ्याउन प्रेरित गर्नमा निर्णायक एवं अहं भूमिका खेल्नु पर्नेछ।

१. कृषि विकासको सम्पूर्ण जिम्मेवारी स्थानिय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई/शाखा एवं यस अन्तर्गत कार्यरत पदाधिकारीहरू उपर पर्दछ। त्यसकारण सम्बन्धित ईकाई शाखाले ऋण, समाग्री एवं सिंचाई उपलब्ध गराउने निकायहरू साथै बजार व्यवस्था मिलाउने संस्थाहरू संग सम्पर्क स्थापित गर्नु पर्नेछ।

२. सम्बन्धित ईकाई/शाखा तथा यस अन्तर्गतका सम्बन्धित पदाधिकारीहरूले कृषक समूह, गा. पा./ न.पा. जि.स.स. राष्ट्रिय एवं अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरू संग नियमित सम्पर्क राख्नुपर्नेछ।

३. वडा स्तर/सेवा केन्द्रमा रहने कृषि प्राविधिकले स्थानिय राजनितिज्ञ तथा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूसंग पनि राम्रो सम्पर्क स्थापित गर्नु पर्दछ। यसको अलावा कार्यक्षेत्रमा रहेका सरकारी कार्यालय, स्थानिय निकायका पदाधिकारीहरू, स्कुलका शिक्षकहरू, व्यापारीहरू एवं सहकारी संस्थाका सदस्यहरू संग बर्षको २ पटक समन्वय बैठक राख्नु पर्नेछ।

२५. समूह गठनको लागि खर्च सम्बन्धमा: कुनै नयाँ कृषक समूह गठनको लागि आवश्यक पर्ने खर्च स्थानिय दररेट अनुसार समूह गठन गर्ने निकायले गर्नेछ भने समूहको अन्य खर्च जस्तै नियमित बैठक, साधारण सभा आदि लगायतमा लाग्ने अन्य खर्चहरू समूहको आफ्नो स्रोतबाट व्यहोर्नु पर्नेछ।

२६. कृषक समूहको आवद्धता : कृषि पेशाको माध्यमद्वारा कृषि क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने उद्देश्यले सम्बन्धित सरकारी कार्यालयमा दर्ता भएका कृषक समूह हरू एवं कृषि सहकारीहरू सम्बन्धित स्थानिय, जिल्ला, प्रादेशिक र संघिय तहमा राष्ट्रिय कृषक महासंघमा आवद्ध हुन सक्नेछ।

२७. कृषक समूहको सहकारीकरण: कृषक समूहलाई बढी सक्रिय, प्रभावकारी, दिगो र कृषकहरूको उन्नतीमा झनै योगदान गर्न सक्ने बनाउनको निम्ति सो क्षेत्रमा केहि कार्य अनुभव भएको समूहले चाहेमा सहकारीमा परिणत गर्न सकिनेछ। समान्यतया: सहकारी ऐन, २०४८ अनुसार तोकिएको ढाँचा पुरा भएको अवस्थामा कृषक सहकारी संस्था दर्ता गर्न योग्य हुन सक्नेछन्। कृषक सहकारी संस्था गठन गर्दा देहायका आधार पुरा भएका संस्था बढी दिगो हुन सक्नेछन्।

क) कृषक समूहको रूपमा ३ वर्षको अनुभव भएको।

ख) पर्याप्त बचत संकलन एवं सञ्चालन भएको।

ग) व्यवसायिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सक्षम भएको।

साथै समूहको नाममा रहेको सम्पूर्ण चल- अचल सम्पति उक्त समूह भंग भएर बनेको सहकारी दर्ता भएपछि सो सहकारीको नाममा स्वतः हुनेछ।

२८. अमान्य हुने: माथि जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि नेपालको प्रचलित मूल कानून सँग बाझिने यस्ता दफाहरू बाझिएको हदसम्म अमान्य हुनेछ।

अनुसूचि-१

कृषक समूहको विधान (नमुना)

परिचय

नेपालजस्तो विकासोन्मुख मुलुकको लागि समूहको अवधारणा अत्यन्त महत्वपूर्ण छ। त्यसमा पनि कृषि विकासको सन्दर्भमा समूहले अझै अहम् भुमिका खेल्दछ। कृषकै कृषकले भरिएको हाम्रो जस्तो देशमा सिमित जनशक्ति र श्रोत साधनबाट कृषक वर्ग विच यथोचित सेवा पुर्याउन कठिन र बढी खर्चिलो पनि हुने हुँदा कृषक समूह सेवा प्रवाह गर्ने उपयुक्त माध्यम हुन सक्छ।

यस सन्दर्भमा समूह देखि लिएर सञ्चालन र परिपक्व अवस्था नपुगेसम्म अत्यन्त सावधानी लिनुपर्ने हुन्छ। अलिकति समय बढी नै लगाएर समूहले मुर्तरुप पाउनु पर्दछ। स्वतः स्फुर्त समूहमात्र दिगो र स्वावलम्बी हुन्छन्। समूह गठन भएपछि समूह भित्र योजना तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन, मुल्याङ्कनको साथै बैठक सञ्चालन जस्ता कार्यहरू सही अर्थमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। समूह भित्रको पारदर्शिता, प्रजातान्त्रिक अभ्यास र ईमान्दारिताबाट समूह लक्ष्य र सुदृढ बन्ने कुरा निश्चित छ।

प्रस्तावना

कृषिजन्य बस्तुको उत्पादन, उत्पादकत्व बढाउन, उत्पादन सामाग्री सुलभ बनाउन, उत्पादित सामाग्रीको विक्री वितरण, भण्डारण व्यवस्थापन गरी उन्नत विउ एवं आयबृद्धि बचत संकलनबाट आत्मनिर्भर हुनको लागि कृषि शाखा ..... नगर कार्यपालिकाको सहयोगमा श्री ..... कृषक समूह गठन गर्यौं।

१ प्रारम्भिक:

१.१ संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

क) क) यस समूहको नाम श्री ..... कृषक समूह - २०७५ रहने छ।

ख) यो विधान समूह सम्बन्धित स्थानीय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाईमा दर्ता भए पछि तुरुन्त लागु हुनेछ।

१.२ परिभाषा:

विषय र प्रसंगको अर्को अर्थ नलागेमा यो विधानमा

क) समूह भन्नाले यस विधानम उल्लेखित कृषि कार्यद्वारा कृषि उपजको उत्पादन, उत्पादकत्व बढाई आय आर्जन गर्न ईच्छुक कृषकहरूको समूहलाई जनाउने छ।

ख) सदस्य भन्नाले कृषक जो ..... कृषक समूहको उद्देश्य अनुसार उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन विधानको दफा ३ बमोजिमको सदस्यता लिएको हुन्छ।

ग) कार्य समिति भन्नाले विधान अनुसार निर्वाचित अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, सह-सचिव, कोषाध्यक्ष तथा सदस्य पदाधिकारीहरूलाई जनाउने छ।

घ) साधारण सभा भन्नाले यस विधानको दफा ४ बमोजिम गठित सभालाई जनाउने छ।

१.३ समूहको छाप:

गोलोघेरा भित्र यस समूहको नाम श्री ..... कृषक समूह- २०७५ पढ्न सकिनेछ।

१.४ समूहको कार्यालय ..... जिल्ला ..... न.पा. वडा नं. मा रहनेछ।

१.५ समूहको दर्ता:

कृषक समूह सम्बन्धित स्थानीय तहको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/कृषि क्षेत्र हेर्ने शाखा/ईकाईमा दर्ता गर्नु पर्नेछ। साथै अनिवार्य रूपमा आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा समेत दर्ता गरी स्थायी लेखा नम्बर (PAN) लिनु पर्नेछ।

२. उद्देश्य र कार्य

२.१ उद्देश्य:

सदस्यहरूको सामाजिक, आर्थिक, कृषि जन्य व्यवसायिक, हितलाई ध्यानमा राखी देहायका उल्लेखित समूहको उद्देश्य हुनेछ।

क) कृषि व्यवसायलाई आधुनिकीकरण एवं विविधिकरण गरी उत्पादकत्व, उत्पादन बृद्धिका लागि एक जुट भई काम गर्ने।

ख) सदस्यहरूको आर्थिक एवं सामाजिक जिवनस्तर उठाउने।

ग) सदस्यहरूमा स्वालम्बनको ज्ञान, पारस्परिक सहयोग र मितव्ययिताको भावनासिल गर्ने।

समूहको विधानको दफा २.१ बमोजिम उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न यो समूहले देहाय बमोजिम कार्यहरू गर्नेछ।

१. उन्नत प्रविधिबाट खेती गरी उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाउने।

२. विज्ञ बृद्धि गरी आत्म निर्भर हुने।

३. उन्नत प्रविधि अपनाउने।

४. कृषि उत्पादन बाट आय बृद्धि गर्ने।

५. समूह बाट बजार व्यवस्थापन गर्ने।

६. कृषकद्वारा उत्पादित बस्तुको मुल्यमा एक रुपता ल्याउने।

७. भण्डारणको व्यवस्था।

८. सदस्यको सीपमा बृद्धि गर्नका लागि अन्य कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी सञ्चालित गर्ने।

९. सदस्यको आर्थिक अवस्था सुधार गर्न सके विभिन्न किसिमका अन्य क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने।

१०. सदस्यहरू विच स्वालम्बन, पारस्परिक सहयोग एवं मितव्ययीता अभिवृद्धि गरी नियमित बचत गर्ने बानी प्रवर्धन गर्ने।

११. समूह सदस्यहरूमा उत्पादनशिल आयमुलक उद्देश्यका लागि सदस्यहरूलाई सुलभ ब्याजदरमा ऋण प्रदान गर्ने।

१२. आफ्नो उद्देश्य पुरा गर्नका लागि समान उद्देश्य भएका स्थानिय क्षेत्र, राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसंग सहयोगात्मक भावना राख्ने।

१३. कृषि संग सम्बन्धित अन्य कृषक समूह, सहकारी, वित्तिय संघ संस्थासंग सम्पर्क कायम राखी जानकारी एवं सूचना आदान प्रदान गर्ने। यस क्षेत्र/भेगको कृषकहरूद्वारा उठाईएको समस्याहरू सम्बन्धित निकायहरूलाई सम्पर्क गरी सामाधान निकाल्ने प्रयास गर्ने।

१४. उन्नत विउ, रसायनिक मल,सुधारिएको औजार, किटनाशक बिषादी आदि विक्री वितरण गर्ने।
१५. सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने।
१६. खेती विकास योजना तयार गर्न एवं पकेट प्याकेज कार्यक्रमलाई सहयोग पुर्याउने।
१७. सघन कृषि विकास कार्यक्रमलाई सघाउ पुर्याउने।
१८. नगदे वाली उत्पादन,भण्डारण, प्रशोधन तथा विक्री वितरण व्यवस्था गर्ने।
१९. उन्नत भुरा उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने।
२०. माछा उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाउने।
२१. उत्पादित माछाहरुको विक्री वितरणको लागि बजार व्यवस्था गर्ने।
२२. मत्स्य पालन सम्बन्धि प्राविधिक सेवा पुर्याउन सहयोग गर्ने।
२३. कृषि उपज उचित मुल्यमा खरिद विक्री तथा ढुवानी गर्ने।
२४. कृषि उपज भण्डारण गर्न गोदामको सुविधा उपलब्ध गराउने।
२५. कृषि उपज प्रशोधन गर्ने।
२६. प्रशोधन बस्तु उचित मुल्यमा विक्री गर्ने।
२७. श्रोत/हितकोष संकलन गर्ने।
२८. संकलित बचत /हितकोषको प्रभावकारी परिचालन गर्ने।
२९. समूह वा सदस्यलाई आवश्यक ऋण उपलब्ध गराउने।
३०. माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु पुरा गर्न अन्य कार्यहरु गर्ने।

३. सदस्यता:

एकै उद्देश्य एवं समान आर्थिक अवस्था भएको एवं यस समूहको विधानको परिधि भित्र रहने ईच्छा व्यक्त गरेको व्यक्तिलाई यस समूहको सदस्यता प्रदान गर्न सकिनेछ। तर सदस्य हुन चाहने व्यक्तिले कम्तिमा समूहका सदस्यहरुको लिखित सिफारिस साथ अनुसूचि-४ अनुसार दरखास्त दिनु पर्नेछ।

३.१ सदस्यको लागि योग्यता:

- क) आफै खेतीपाती गरेको/गर्न सक्षम भएको।
- ख) समूहको उद्देश्य अनुरूप कार्य गर्न ईच्छुक भएको।
- ग) समूहको विधान अनुसार कार्य गर्न मञ्जुर भएको।
- घ) कृषक- कृषक विच आपसी सहयोग बढाउन ईच्छुक भएको।
- ङ) सदस्यताको लागि १६ बर्ष उमेर पुगेको हुनुपर्ने छ।

३.२ साधारण सदस्य:

सदस्यता शुल्क रु ..... तिरी साधारण सदस्यताको निवेदन दिई कार्य समिति निर्णय बमोजिम साधारण सदस्यता प्राप्त गर्न सक्ने छ। यस्तो सदस्यले मासिक बचत रु ..... प्रत्येक महिना जम्मा गर्नु पर्ने छ।

समूह गठन भईसकेपछि कुनै पनि योग्यता पुगेको व्यक्तिले समूहको सदस्यता लिन चाहेमा समूहमा आवद्ध प्रति सदस्य बराबर उक्त मिति सम्म संचित हितकोष र सोको ब्याज साथै नियानुसार अन्य शुल्क बुझाई सदस्यता प्राप्त गर्न सक्नेछ।

३.३ सदस्यता कायम नरहने अवस्था (सदस्यको अयोग्यता)

कार्य समितिले निम्न अवस्थामा सदस्यहरूलाई सदस्यताको लागि अयोग्य ठहर्याई सदस्यता समाप्त गर्न सक्नेछ।

क) तोकिएको मासिक बचत तथा अन्य तिर्नुपर्ने रकमहरू ३ महिनासम्म नतिरेमा।

ख) विधानको उद्देश्य विपरित कार्य गरेमा वा समूहको रकम वा कागजात हिनामिना गरेमा वा अन्य कुनै कारणले कार्य समितिबाट निस्काशन गरेमा।

ग) सदस्य बाट राजीनामा दिएमा (सदस्य रहन नचाहेर लिखित निवेदन कार्य समितिले सदर सिफारिस गरेमा)

घ) अपराधिक कार्यमा संलग्न भएको दोष प्रमाणित भएमा।

ड) कृषि पेशा त्यागी अन्य कार्य गर्न थालेमा।

च) मृत्यु भएमा।

छ) समूहको सिद्धान्त वा नियममा वा प्रतिष्ठामा आँच आउने कार्य गरेमा।

४. साधारण सभा वा कार्य समिति

४.१ साधारण सभा:

यस समूहको सदस्यता प्राप्त सम्पूर्ण सदस्य साधारण सभाको सदस्य हुने छ जुन समूहको उच्चतम निकाय हुनेछ। यसले विधान पारित वा संशोधन गर्न सक्नेछ। साधारण सभा वर्षमा एक पटक बस्ने छ। तर आवश्यकता अनुसार जुनसुकै वेला साधारण सभा बोलाउन सकिनेछ।

४.२ साधारण सभाको अधिवेशन:

कार्य समितिले तोकिएको मिति र समयमा यस समूहको सचिवले अध्यक्षको परामर्श लिई लिखित सूचनाद्वारा सम्पूर्ण सदस्यलाई साधारण सभाको स्थान, मिति, समय तथा एजेण्डाको जानकारी गराउनु पर्नेछ।

४.३ साधारण सभाको काम, कर्तव्य र अधिकार

क) कार्य समितिलको निर्वाचन गर्ने तथा गठन गर्ने।

- ख) विधान संशोधन गर्ने ।
- ग) वार्षिक बजेटको अनुमोदन गर्ने ।
- घ) समूहको वार्षिक कार्यक्रम स्विकृत गर्ने ।
- ङ) समूहको वार्षिक कार्य योजना बनाउने ।
- च) समूहले कार्य योजना बनाउँदा कम्तिमा ६०% कृषि कार्यक्रम बनाउने ।

४.४ साधारण सभाको गणपुरक संख्या:

समूहको साधारण सभाको बैठकमा कम्तिमा पनि ५१% सदस्यहरूको उपस्थितिमा हुनु पर्ने छ । यदि सो नभए फेरी ३ दिन भित्र अर्को सभा बोलाउनु पर्नेछ । यसमा कुल साधारण सदस्यको २५% उपस्थिति भएमा पनि यो सभाको बैठक बस्नेछ ।

४.५ कार्य समिति गठन विधि:

- क) कार्य समिति ७ सदस्यीय हुनेछ ।
- ख) कार्य समितिमा अध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष तथा सदस्यहरू हुनेछन् ।
- ग) कार्य समितिका पदाधिकारीहरूको बैठक हरेक महिनाको ..... गते/दिन हुनेछ । तर आवश्यकता भए जुनसुकै समयमा पनि बस्न सक्नेछ ।
- घ) कार्य समितिको पदाधिकारीहरूको कार्य अवधि २ वर्षको हुनेछ ।
- ङ) कार्य समितिको कुनै पद खाली भएमा साधारण सदस्य मध्ये बाट कसैलाई पनि कार्य समितिको पदमा समितिको बहुमतबाट मनोनित गर्न सक्नेछ ।
- च) कार्य समितिको कोरम २/३ लाई मानिनेछ तथा निर्णय बहुमतबाट हुनेछ ।
- छ) साधारण सभाको सदस्यहरूले आफु मध्येबाट निर्वाचन प्रकृयाद्वारा अध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीको चयन गरि कार्य समिति गठन गर्ने छ । तर अध्यक्ष, सचिव, कोषाध्यक्ष मध्ये एक पदमा महिला सदस्य अनिवार्य हुनु पर्दछ ।

४.६ कार्य समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

- क) विधानको परिधि भित्र रही, समूहको उद्देश्य अनुरूप साधारण सभाले गरेको निति निर्देशनलाई पालन गर्ने ।
- ख) समूहको वार्षिक कार्यक्रम बनाउने तथा समूहको क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने ।
- ग) सहकारी तथा गैर सहकारी संस्थाहरू सँग सम्पर्क बृद्धि गर्ने कृषि सम्बन्धि अन्य संघ संस्थाहरू सँग सम्पर्क गरी बढी भन्दा बढी सहयोग प्राप्त गर्ने ।
- घ) सहकारीमा जाने प्रयास गर्ने ।
- ङ) समूहको कार्य योजना बनाई लागु गर्ने ।

च) समूहको वार्षिक प्रतिवेदन बनाउने र प्रस्तुत गर्ने।

४.७ समूहको बैठक:

समूहको नियमित बैठक प्रत्येक महिनाको ..... गते बस्ने छ। समूह बैठकहरू कार्य समितिले निधो गरेको ठाउँ, मिति र समयमा नियमित रूपमा बस्नेछ। पुर्व निर्धारित बैठकमा कुनै सदस्यले भाग लिन नसक्ने भएमा सो को जानकारी कारण सहित पहिले नै दिनु पर्दछ। विशेष परिस्थिति बाहेक लगातार तीन बैठकहरूमा उपस्थित नहुने सदस्यलाई समूह सहमतिको आधारमा निष्कासित गरिनेछ।

५. पदाधिकारीको काम, कर्तव्य अधिकार :

५.१ अध्यक्षको काम कर्तव्य अधिकार:

क) आवश्यकता अनुसार समूहको बैठक र साधारण सभा बोलाउने।

ख) बैठकको अध्यक्षता गर्ने तथा बैठक नियन्त्रण गर्ने।

ग) समूहलाई क्रियाशील गराउने र उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक कार्य गर्ने।

घ) कुनै विषयमा मतदान हुँदा मत बराबर भएमा निर्णायक मत दिने।

ङ) विधानमा तोकिए अनुसार साधारण सदस्यले माग गरे अनुरूप विशेष साधारण सभा बोलाउने।

च) समूहले तोकेको काम कारवाही गर्ने।

छ) समूहमा उठेका विवादहरू समाधान गर्ने।

ज) समूह र स्थानिय तहको सम्बन्धित निकायहरूसंग सम्पर्क व्यक्तिको रूपमा काम गर्ने।

झ) समूहको निर्णय, कार्यक्रम र कृयाकलाप भएका कारवाहीहरू एवं समस्याहरूको अभिलेख राख्न सचिवलाई सहजिकरण गर्ने।

ञ) वार्षिक कार्य योजना कार्यान्वयन एवं समूह परिचालनको नेतृत्व लिने।

ट) समूह बैठकमा भएमा निर्णय, वार्षिक साधारण समितिका निर्णय, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन लगायतका कागजातहरू आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित निकायमा पेश गर्ने।

ठ) समूह सदस्यहरूलाई आफ्ना समस्याहरूको पहिचान र तिनको प्राथमिकता तोकन सघाउनु र साथै उक्त समस्याहरू समाधान गर्न कार्यक्रम बनाउन र कार्यान्वयन गर्न लगाउने।

ड) सदस्यहरूलाई कृयाशील गराई समन्वय र सहकार्य गर्ने।

ढ) समूह सदस्यहरू विच मद्भेद व्यवस्थापनका लागि सहजिकरण गर्ने।

५.२ उपाध्यक्षको काम कर्तव्य र अधिकार

क) अध्यक्षको कार्यमा सहयोग गर्ने।

ख) अध्यक्षको अनुपस्थितिमा अध्यक्षले गर्ने सबै कार्य गर्ने।

ग) कार्य समितिले तोकेको कार्य गर्ने।

५.३ सचिवको काम कर्तव्य र अधिकार:

क) अध्यक्ष संगको परामर्शमा बैठक बोलाउने।

ख) बैठकको तयारी गर्ने।

ग) समूहको निर्णय पुस्तिका तयार गर्ने।

घ) समूहको सम्पूर्ण कागजातहरू सुरक्षित राख्ने।

ङ) समूह बैठक एवं साधारण सभाबाट पारीत निर्णयको कार्यान्वयनका लागि पहल गर्ने।

च) वार्षिक प्रतिवेदन तयार पारी साधारण सभामा पेश गर्ने।

छ) समूहको कार्ययोजना निर्माणमा सहयोग गर्ने।

ज) कार्य समितिले तोकेको कार्य गर्ने।

५.४ कोषाध्यक्षको काम कर्तव्य र अधिकार:

क) समूहको हितकोष रकम नियमित उठाउने र फरफारक गर्ने।

ख) समूहको हितकोष व्यवस्थापन गर्ने।

ग) समूहको सबै कोषको हिसाब किताब सुरक्षित र दुरुस्त राख्ने।

घ) समूहको चल अचल सम्पतिको सुरक्षाको जिम्मेवारी लिने।

ङ) समूहको वार्षिक बजेट तयार पार्ने र साधारण सभामा वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्ने एवं लेखापरिक्षण गराउने।

च) समूहको अध्यक्ष वा सचिव संग मिली खाता सञ्चालन गर्ने।

छ) कार्य समितिले तोकेको अन्य काम गर्ने।

५.५ कार्य समिति सदस्यहरूको काम कर्तव्य र अधिकार

क) आवश्यकता अनुसार समूहका अन्य उप समितिमा रहि जिम्मेवारी वहन गर्ने।

ख) कार्य समितिले तोकेको अन्य काम गर्ने।

आर्थिक व्यवस्था

६.१ आर्थिक स्रोत:

क) यस समूहको सदस्यहरूबाट प्राप्त सदस्यता शुल्क

ख) समूहको अन्य क्रियाकलापबाट भएको आमदानी

ग) समूहको सदस्यले बचत गर्ने मासिक रकम

घ) समूहबाट ऋण लगानीबाट प्राप्त ब्याज

ड) समूहले अन्य संघ/संस्थाबाट पाएको अवसरबाट समूह सदस्यले पाउने निश्चित पारिश्रमिक बाट ..... प्रतिशत लेवी ।

च) समूह सदस्यले आफ्नो नामबाट गरेको बचत

छ) बिलम्ब शुल्कबाट

६.२ हितकोष:

क) श्री .....कृषक समूहको एक हितकोष हुने छ ।

ख) श्री ..... बैकमा समूहको खाता रहने छ ।

६.३ हितकोष परिचालन:

क) हितकोष रकमको कम्तिमा ५०% कृषि कार्यमा सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

ख) समूह सदस्यलाई आवश्यक भएमा हितकोषबाट ऋण सापटी लिन सक्नेछ ।

ग) सदस्यले ऋण माग गर्न अनुसूचि -५ अनुसार निवेदन दिनुपर्नेछ ।

घ) कृषि कार्यको लागि लिईएको ऋणमा ..... प्रतिशत मासिक ब्याज लाग्नेछ ।

ड) अन्य ऋणमा ..... प्रतिशत मासिक व्याज लाग्नेछ ।

च) मासिक व्याज, मासिक बचत रकम एवं ऋणी सदस्यले तोकिए बमोजिम ऋण किस्ता प्रत्येक महिना बुझाउनुपर्नेछ ।

छ) ऋण लिदा ऋण रकमको ..... प्रतिशत सेवा शुल्क बुझाउनु पर्नेछ ।

ज) ..... बैकमा समूह अगुवा/अध्यक्ष वा सचिव र कोषाध्यक्षको संयुक्त दस्तखत बाट खाता सञ्चालन हुनेछ ।

श्रोत/ हितकोष परिचालनका उपायहरूलाई मुख्यतया दुई बर्ग (आवश्यक खर्च र आन्तरिक लगानी) मा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) आवश्यक खर्च: आवश्यक खर्च भन्नाले कार्यालय र प्रशासनिक खर्च भन्ने जनाउँछ ।

१. कार्यालय खर्च (कापी, कलम, बिल, भौचर, फाईल, रजिष्टर, खाता, पत्रपत्रिका)

२. फर्निचर खर्च

३. ढुवानी तथा घर भाडा

४. अन्य संस्थासंग सदस्यता लिँदा तिर्नुपर्ने खर्च र वार्षिक नविकरण खर्च

५. लेखा परिक्षण खर्च

६. कर्मचारी पारिश्रमिक खर्च

७. साधारण सभा खर्च

८. विविध (समूहको बैठकमा चिया नास्ता आदि) ।

ख) आन्तरिक लगानी : आन्तरिक लगानी भन्नाले समूह भित्रको सदस्य बीचको लगानी भन्ने जनाउँदछ। जस्तै:

१. उत्पादनमूलक कार्य (उत्पादन तथा उत्पादन सामग्री खरिद विक्री)
२. मल, बीउ, बाली संरक्षण, तरकारी बोट बिरुवा किन्न र प्रयोग गर्न
३. आयमूलक कार्य गर्न (बाखा, बंगुरपालन आदि)
४. घरेलु आयमूलक कार्य गर्ने (स्थानिय सिप, रेशम पालन, सिलाई बुनाई, माहुरी पालन, तरकारी खेती, करेशाबारी आदि)
५. सामाजिक कार्य जस्तै सफाई अभियान, पहिरो नियन्त्रण, वृक्षारोपण, कुलो निर्माण, स्वास्थ्य, वातावरण संरक्षण आदि)
६. सिप विकास जस्तै प्याकिङ्ग, नर्सरी, तालिम
७. बौद्धिक कार्य जस्तै तालिम, प्रवचन, भ्रमण, गोष्ठी आदि
८. सामाजिक कार्य जस्तै महिला विकास
९. पुँजी लगानी, कर्जा प्रवाह, शेयर खरिद आदि।

६.४ बिलम्ब शुल्क:

१. मासिक बचत रकम तोकेको समयमा नतिरेमा पहिलो महिना प्रति दिन रु ..... बिलम्ब शुल्क लाग्नेछ।
२. दोश्रो महिना प्रति दिन रु ..... बिलम्ब शुल्क लाग्ने छ।
३. तेस्रो महिना प्रति दिन रु .....
४. चौथो महिनाबाट सदस्यता खारेज हुनेछ।
५. प्रत्येक महिना बुझाउनु पर्ने ऋण किस्ता र ब्याज नबुझाएमा प्रति महिना रु ..... प्रति दिन दोस्रो महिना रु..... प्रति दिन र तेस्रो दिन रु..... प्रति दिन बिलम्ब शुल्क लाग्ने छ। चौथो महिना ऋण रकम ब्याजहरू ऋणी र जमानी सदस्यहरूबाट असुल उपर गरिनेछ।
६. एक सदस्यको जमानी बसेको सदस्यले अर्कोको पुनः जमानी बस्ने छैन।
७. जमानी सदस्यले ऋण पाउने छैन तर ऋणी सदस्यले ऋण तिरी सकेपछि जमानी सदस्यले ऋण पाउन सक्नेछ।
८. ऋण लिएको सदस्यले अरु सदस्यको जमानी बस्न पाउने छैन।
९. ऋण लिनको लागि ..... सम्म एक सदस्यको जमानी रु..... सम्म दुई सदस्य र रु .... सम्म तिन सदस्यको जमानी चाहिनेछ।

६.५ लगानीको सुरक्षण:

कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो नाममा जम्मा भएको हितकोषको अधिकतम ९०% सम्म मात्र ऋण लिन पाउने छ। यदि व्यक्तिको नाममा संकलित हितकोषको ९०% भन्दा बढी ऋण लिनुपर्ने भएमा सोही समूहका अन्य २ जना सदस्यको सामूहिक जमानीमा ऋण दिन सकिनेछ। ऋण लिने व्यक्तिले तिर्नुपर्ने साँवा र ब्याज रकम नतिरेको/तिर्न नसकेको खण्डमा जमानी बसेका सदस्य मार्फत असुलउपर गरिनेछ। यदि जमानी मार्फत पनि असुलउपर हुन नसकेको अवस्थामा नेपाल सरकारको प्रचलित नियमानुसार कारवाही प्रकृया अगाडी बढाइनेछ। ऋण लगानी एवं असुलउपर गर्न ऋण उप-समितिको स्वीकृत लिनु पर्ने छ। ऋण उप-समितिका सदस्यहरू कसैको पनि जमानी बस्न पाइने छैन।

६.६ लेखापरिक्षण: प्रत्येक कृषक समूहले रजिष्टर्ड लेखा परिक्षण अनिवार्य रूपमा गराउनु पर्दछ। यसरी गरिएका लेखा परिक्षणहरू बार्षिक साधारण सभाको पूर्ण बहुमतबाट अनुमोदन गर्नु पर्दछ। मुनाफा सम्पुर्ण सदस्यलाई प्रत्येक वर्षको लेखा परिक्षण पछि निजहरूको हिसाब खातामा जम्मा गर्नु पर्दछ।

७ विविध

७.१ निर्वाचन सम्बन्धि व्यवस्था:

यस समूहको कार्य समिति कायम रहेको अवस्थामा सोही कार्य समितिले र सो समिति कायम नरहेको अवस्थामा साधारण सदस्यहरूको बैठकले निर्वाचन अधिकृत नियुक्त गर्नेछ। सो निर्वाचन अधिकृतले निर्वाचन अधिकृतमा नियुक्त भएको मितिले एक महिना भित्र निर्वाचन अधिकृतमा नियुक्त भएको मितिले एक महिना भित्र निर्वाचन गराई सक्नु पर्नेछ। सो निर्वाचनमा पर्ने खर्च कार्य समितिले व्यवस्था गर्ने छ। यसमा कार्य समितिको पदाधिकारीहरूलाई मतदान वा सहमतिद्वारा साधारण सभाको सदस्यहरूले छात्रे छन्।

७.२ पदावधि:

क) कार्य समिति सदस्य तथा पदाधिकारीहरूको पदावधि निर्वाचन भएको मिति देखि २ वर्षको हुनेछ।

ख) सो गठित कार्य समितिको पदावधि समाप्त हुन १ महिना अगावै समूहको साधारण सभा बोलाई नयाँ कार्य समितिको चुनाव गराउन अनिवार्य हुनेछ।

ग) कार्य समितिले विधानमा उल्लेखित आफ्नो कार्यकाल समाप्त हुन १ महिना अगावै निर्वाचन गराउन नसकेको तथा निजको कार्य अवधि समाप्त भए पछि सो कार्य समितिको सदस्यहरूको समितिले आफ्नो समितिको बैठक बोलाई एउटा तदर्थ (प्रबन्ध वा तयारी) समिति खडा गरी सो तदर्थ समितिद्वारा साधारण सभाको बैठक बोलाई नयाँ कार्य समितिको गठन गर्ने छ।

घ) कार्य समितिको पदावधि समाप्त हुनु अगावै कार्यरत कार्य समिति कुनै किसिमबाट भंग हुन गएमा भंग भएको कार्य समितिले आफ्नो जिम्मा रहेको कागजपत्र नगद जिन्सी कार्यभार समेत सम्पूर्ण सदस्यको सभा बोलाई अथवा कार्यालय सचिव भए सो लाई बुझाई सो को भरपाई लिन पर्नेछ। सो नगरेमा यस समूहलाई हानी नोक्सानी भएमा सो कार्य समितिका अध्यक्ष र सचिव दुवैले संयुक्त रूपमा व्यहोर्नु पर्नेछ।

७.३ उम्मद्वारको योग्यता:

- क) (व्याक्ति) जो कृषि पेशामा संलग्न छैन।
- ख) (व्याक्ति) जो कृषिको समूहमा छैन।
- ग) (व्याक्ति) जसले समूहको उद्देश्य विपरित कार्य गर्दछ।
- घ) (व्यक्ति) जसले मानसिक अवस्था सामान्य छैन।
- ङ) फौजदारी अभियोगमा सजाए पाएको व्यक्ति। ७

७.४ अविश्वासको प्रस्ताव:

साधारण सभाको सदस्यहरू मध्येबाट एक तिहाई सदस्यहरूले कार्य समिति उपर अविश्वासको प्रस्ताव ल्याई दुई तिहाई सदस्यहरूबाट सो प्रस्ताव पारित भएमा कार्य समिति विघटन हुने छ। तर अविश्वासको प्रस्ताव आएमा सफाईको मौकाबाट बञ्चित गरिने छैन।

७.५ राजीनामा:

यस समूहको अध्यक्षले उपाध्यक्ष (भए) समक्ष वा सचिव समक्ष र अध्यक्ष बाहेक अन्य कार्य समितिका पदाधिकारीहरूले अध्यक्ष समक्ष राजीनामा दिन सक्नेछन्। कार्य समितिको बैठकबाट स्वीकृत नभए सम्म तिनीहरू आफ्ना पदमा बहाली रही रहनेछन्।

७.६ विधान संशोधन: समूहको विधान संशोधन गर्न आवश्यकता पर्न आएमा साधारण सभाको सदस्यहरू मध्येका कम्तिमा ५१% सदस्यको उपस्थितिमा विधान मस्यौदा पेश गरिनेछ। सदस्यहरू मध्येका उपस्थिति दुई तिहाई बहुमतबाट विधान संशोधन मस्यौदा पारित भएमा विधान संशोधन गरिनेछ। साथै संशोधित विधान स्थानिय निकायको कृषि हेर्ने ईकाई/शाखाबाट अनुमोदन नभए सम्म संशोधन भएको मानिने छैन।

७.७ नियम बनाउने:

साधारण सभाले आन्तरिक सञ्चालन नियमहरू बनाउन सक्नेछ।

७.८ उप- समितिहरू गठन गर्न सक्नेछ:

साधारण सभाले एवं कार्य समितिले साधारण सभाको स्वीकृत लिई आफ्ना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी समूहको लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्न उपसमितिहरू बनाउन सक्नेछ।

७.९ विघटन:

समूहको विधान बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न नसकि वा उद्देश्य प्राप्त गर्न असफल भए वा २ बर्ष सम्म समूह नविकरण नभएमा समूह विघटन हुनेछ। यसरी समूह विघटन भए बचत रकम सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई फिर्ता गर्नुपर्ने छ।

७.१० समूह छोड्नुपर्ने अवस्था/सदस्यको मृत्यु/ सदस्यले पाएको अवसर:

कुनै पनि सदस्यले समूह छोडन चाहेको खण्डमा निजको नाममा संकलन भएको हितकोष रकमबाट ३% कट्टा गरी बाँकी रकम भुक्तानी दिईने छ। यदि कुनै सदस्यको मृत्यु भएमा निजको बचत गरेको सम्पूर्ण रकम निजको सबभन्दा नजिकको आफन्तलाई समूहले दिने व्याज सहित फिर्ता दिईनेछ। समूहले कुनै पनि संघ/ संस्था/ कार्यालय बाट पाएको कुनै पनि अवसर सामाग्रीहरू आवश्यकता हेरी समूहको बैठकबाट निर्णय गराई पालोपालो गरी सबै सदस्यले पाउने गरी सबै सदस्यले पाउने गरी वितरण गरिनेछ।

७.११ समूहको चल अचल सम्पति:

समूह विघटन भए पश्चात समूहको चल अचल सम्पति स्थानीय निकायको आर्थिक विकास शाखा/कृषि शाखा/ कृषि हेर्ने ईकाई/शाखाको निर्णय बमोजिम हुनेछ। उक्त निर्णय चित नबुझेको खण्डमा सम्बन्धित स्थानीय तहको उप-मेयर/उपाध्यक्ष समक्ष निवेदन गर्न सकिनेछ र सो सन्दर्भमा उप मेयर/उपाध्यक्ष को निर्णय नै अन्तिम हुनेछ।

फारम नं. १

कृषक समूह दर्ता फारम

जिल्ला:-

१. दर्ता नं.:

२. समूहको नाम:

३. समूहको किसिम:

४. समूहको ठेगाना:

गा.पा. /न. पा.:

वडा नं.

५. गठन मिति:

६. जम्मा सदस्य: महिला

पुरुष
गठन हुँदा समूहको उद्देश्यः

फारम नं. २

आर्थिक वर्षको अन्तमा सदस्य संख्याको स्थिति

आर्थिक वर्ष	सदस्य संख्यामा थप/घट र जम्मा बचत कोष	सदस्यद्वारा जम्मा भएको कोषको मौजुदा स्थिति	घट/बढको कारण (कोलम २ मा बढिको लागि + र घटीको लागि - चिन्ह लगाऔं)
	संख्या		
	रु		
	संख्या		
	रु		
	संख्या		
	रु		

फारम नं. ३

समूहको बचत कोषको वार्षिक स्थिति

आर्थिक वर्ष	गत वर्षको रकम रु	बचत कोषमा घट वा बढको कारण

नोटः यो विवरण (फारम) आ.व. को पहिलो दिन (श्रावण १ गते) सम्बन्धित कृषि शाखा/ कृषि क्षेत्र हेर्ने ईकाई द्वारा अनिवार्य रूपमा अद्यावधिक बनाई राखुपर्दछ।

फारम नं. ४

वडा कार्यालय/ सेवा केन्द्रले पेश गर्नुपर्ने चौमासिक विवरण

चौमासिक अवधि : प्रथम/द्वितीय/तृतीय

गा.पा./न.पा.:

वडा नं. :

कृषक समूहको नाम:

उत्पादन

क) ईकाई:

ख) जम्मा लागत रु:

उत्पादकत्व (उत्पादन र क्षेत्रफल) :

उत्पादनको विक्री मूल्य (रु. ईकाई)

कार्य विवरण:

सहभागी सदस्यहरूको संख्या:

प्राप्त सहायता रु.

श्रोत १ (.....) बाट

श्रोत २ (.....) बाट

क्षेत्रफल वा संख्या र ईकाई : (खुद आम्दानी - लागत खर्च):

कैफियत

अनुसूचि २

समूह दर्ताको लागि निवेदन

श्री नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
फिदिम नगरपालिका
मार्फत श्री वडा कार्यालय
..... नं. वडा

श्री ..... शाखा/ईकाई/संस्थाको सहयोगमा हामी आफै संगठित भई
फिदिम न.पा. गठन भएको हाम्रो समूह दर्ता गरी पाउन निम्न विवरणहरू संलग्न गरी नेपाली
नागरिकताको प्रतिलिपि सहित यो निवेदन गरिएको छ।

.....
समूह अध्यक्षको दस्तखत
मिति

समूहको विवरण ..... स्थापना वर्ष.....

नगरपालिकाको नाम ..... वडा नं..... टोल.....

समूहको उद्देश्य.....

सदस्य संख्या: पुरुष ..... महिला..... जम्मा.....

पदाधिकारीहरूको नाम

क्र सं.	नाम	पद	शैक्षिक योग्यता	उमेर	जग्गा क्षेत्रफल	दस्तखत	फोटो
१		अध्यक्ष					
२		उपाध्यक्ष					
३		सचिव					
४		कोषाध्यक्ष					
५		सदस्य					
६		सदस्य					
७		सदस्य					

नियमित बैठक बस्ने दिन .....

प्रति महिना समूहको हितकोषमा संकलन हुने रु.....

हाल सम्म हितकोषमा जम्मा रकम रु.....

सिफारिस गर्नेको सहि .....

अनुसूचि ३
फिदिम नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

कृषक समूह दर्ता प्रमाण - पत्र

समूह पद्धतिलाई सुव्यवस्थित गर्दै कृषि प्रसार कार्यालाई टेवा पुर्याउने उद्देश्यले यस जिल्लाको फिदिम नगरपालिका वडा नं..... मा मिति ..... मा गठित श्री ..... कृषक समूहलाई यस कार्यालयको अभिलेखमा दर्ता गरी यो प्रमाण - पत्र प्रदान गरिएको छ।

.....

शाखा प्रमुख
(कृषि शाखा)

.....

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

(कृषक समूह दर्ताको प्रमाणपत्रको पछाडि पानामा राख्ने)

क्र. सं.	नविकरण मिति		नविकरण गर्ने कार्यालय प्रमुख	कैफियत
	देखि	सम्म		
१				
२				
३				
४				
५				

अनुसूचि ४

सदस्यताका लागि आवेदन फारामको नमुना

श्रीमान अध्यक्षज्यु

..... कृषक समूह

महोदय,

म यस समूहको विधानलाई स्वीकार गरी समूहको सदस्यता प्राप्त गर्न इच्छा भएकोले नियमानुसार सदस्यता प्रदान गर्न हुन विनम्र अनुरोध गर्दछु।

विवरण

नाम:

बाबुको नाम:

ठेगाना:

शैक्षिक योग्यता:

कृषि पेशामा दखल:

खेती/जग्गाको विवरण:

लगाउने गरेको बालीहरु:

समूहको सदस्यताको सिफारिस:

१) नाम:

दस्तखत

२) नाम

दस्तखत

निवेदक

नाम: .....

दस्तखत :

ऋण माग फारमको नमुना

मिति:

श्रीमान अध्यक्षज्यु,

.....

विषय : ऋण उपलब्ध गराई दिने बारे।

महोदय,

उपरोक्त सम्बन्धमा मलाई .....
कामको लागि आवश्यक परेको रु..... अक्षरूपी .....
समूह हितकोषबाट ऋण उपलब्ध गराई दिनु हुन अनुरोध गर्दछु। साथै यसै निवेदनको साथ जमानी सदस्यहरुको सिफारिस पेश गरेको छु। नियमानुसार रु ..... अक्षरूपी .....
ऋण किस्ता, मासिक ब्याज, मासिक बचत नियमित रूपले प्रत्येक महिना बुझाउने छु।

जमानी सदस्यहरु

दस्तखत

नाम

ठेगाना

दस्तखत

नाम

ठेगाना

दस्तखत

कार्यालय प्रयोजनको लागि

ऋण रु ..... (अक्षरूपी रु.....मात्र)

मासिक किस्ता रु .....(अक्षरूपी रु.....मात्र)

उपलब्ध भएको मिति:

उपलब्ध भएको चेक नं.:

कोषाध्यक्ष

सचिव

अध्यक्ष

अनुसूचि ६

तमसुकको नमुना

लिखितम जिल्ला ..... न.पा..... वडा नं.....
बस्ने .....छोरा/छोरी/पत्नी बर्ष ..... को.....
श्री.....कृषक समूहबाट निर्धारण गरिएको व्याज दर
अन्य शर्त (नियम) का अधिनमा रहि घर खर्च/मल/विउ/कृषि आयोजना.....
कार्य गर्नेको निमित सापटी (ऋण) नगद रु..... अक्षरूपी रु.....
यस समूहको ..... बैंक शाखा कार्यालय .....
स्थित रहेको बचत खाता..... चेक नं.....
बाट बुझिलिई भाखा राखी तपशिल लेखिएको व्यक्ति (साक्षी) हो रोहवरमा यस समूहको कार्यालयबाट
बुझिलिई ठिक साँचो हो माथि कबुलियत गरिएको भाखाभिन्न सावा व्याज तिर्न बुझाउन सकिन्न भने
मेरो चल अचल सम्पतिबाट नेपालको प्रचलित ऐन कानून बमोजिम असुल उपर गरि लिएमा मेरो
मन्जुरी छ। तपसिल साक्षी किनारा सदर।

तपसिल :

.....जिल्ला..... न.पा..... वडा नं.....
बस्ने बर्षको.....

ईति सम्बत् २०..... साल..... महिना गते रोज शुभम्

अनुसूचि ७

समूह सदस्यको विवरण फारम

समूहमा सदस्य रहेको सबै सदस्यहरुको विवरण सम्बन्धित सदस्यलाई नै सोधेर लेख्नु पर्दछ। विवरण हेरफेर भए पछि पुनः तयार गरी नियमित रूपले सच्याउनु पर्दछ।

समूहको नाम :

ठेगाना:

क्र. सं.	सदस्यको नाम	वडा नं.	गाउँ/टोल	उमेर	शिक्षा	जमिनको क्षेत्रफल	परिवार संख्या	कैफियत
१								
२								
३								
४								
५								
६								
७								
८								
९								
१०								
११								
१२								

अनुसूची ८

मासिक हितकोष संकलन फारम

समूहको नाम:

साल:

क्र.सं.	नाम थर	मासिक जम्मा रकम रु											
		बै.	जे.	अ.	सा.	भ.	अ.	का.	मं	पु.	मा.	फा.	चै.
१													
२													
३													
४													
५													
६													
७													
८													
९													
१०													

अनुसूचि ९
समूहको लगानी विवरण

समूहको नाम:

क्र सं	लिने व्यक्तिको नाम	ठेगाना	उद्देश्य	रकम	लिएको मिति	रकम बुझाउनु पर्ने मिति	लिनेको सहि
१							
२							
३							
४							
५							
६							
७							
८							
९							
१०							
११							

अनुसूचि १०

समूहको ऋण असुली फाराम

समूहको नाम:

क्र.सं.	नाम थर	ठेगाना	सावा रु	ब्याज रु	जम्मा	बुझ्नेको नाम	बुझ्नेको मिति	रकम बुझ्नेको हस्ताक्षर
१								
२								
३								
४								
५								
६								
७								
८								
९								
१०								

अनुसूचि ११

सम्पति (नगद तथा जिन्सी खाता)

२०.....साल .....महिना

मिति	विवरण	जम्मा रु	खर्च रु	बाँकी रु
	जम्मा			

अनुसूचि १२

सामान विक्री तथा आमदानी खाता

२०.....साल.....महिना

मिति	विवरण	आमदानी रकम रु	कैफियत
	जम्मा		

अनुसूचि १३

सामान खरिद तथा खर्च खाता

२०.....साल .....महिना

मिति	विवरण	खर्च रकम रु.	कैफियत
	जम्मा		

अनुसूचि १४

दायित्व खाता

२०.....साल.....महिना

मिति	विवरण	आम्दानी	खर्च	मौज्जात	कैफियत
	जम्मा				

अनुसूची १५

कृषक समूहबाट सञ्चालन गरिने बार्षिक कार्यक्रमको लागि नमुना ढाँचा

समूह/संस्थाको नाम:

आर्थिक वर्ष :

समिति/उपसमिति:

क्र सं	आयोजनाको नाम	काम (लक्ष्य)	कार्यविवरण (के गर्ने)	बजेटको श्रोत			समय	अवधि	स्थान (कहाँ गर्ने)	प्रमुख जिम्मेवारी	अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	कैफियत
				समूहको हितकोष	कृषकको व्यक्तिगत	बाह्य श्रोत						

अनुसूचि-१६

(नियम ..... सँग सम्बन्धित)

फिदिम नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

१ नं. प्रदेश नेपाल

कृषक समुह दर्ता रजिष्टर

क्र. सं.	दर्ता नं.	दर्ता मिति	समूहको नाम	ठेगाना	अगुवाको नाम र सम्पर्क नं.			समूह सदस्य संख्या			गठन मिति	बैंक खाता नं.	उद्देश्य	वाली विशेष	मासिक बैठक मिति	प्रमाणित गर्नेको दस्तखत
								महिला	पुरुष	जम्मा						
					१											
					२											
					३											

अनुसूचि-१७

(नियम ..... सँग सम्बन्धित)

फिदिम नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

१ नं. प्रदेश नेपाल

कृषक समूह नविकरण दर्ता रजिष्टर

क्र. सं.	दर्ता नं.	दर्ता मिति	नविकरण मिति	समूहको नाम	ठेगाना	अगुवाको नाम र सम्पर्क नं.			गठन मिति	बैंक खाता नं.	उद्देश्य	वाली विशेष	प्रमाणित गर्नेको दस्तखत	
						महिला	पुरुष	जम्मा						
						१								
						२								
						३								

क्रिदिम नगरपालिका